

**III БӨЛІМ.
ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕМЕСІ МЕН ӘДІСТЕРІ
РАЗДЕЛ III.
МЕТОДИКА И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЙ
PART III.
METHODOLOGY AND RESEARCH METHOD**

ӘОЖ 327.556

FTAMP 11.25.07

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2026.64.2.024>

**СУ ФАКТОРЫ ҰҒЫМЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ МАҢЫЗЫ**

Ахан Г.Т.¹, *Нұрсұлтанова Л.Н.²

^{1,*2} Астана Халықаралық Университеті, Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада халықаралық қатынастар саласында су факторы рөлінің бәсекелік парадигмалар шеңберінде жалпылама сипатта көрініс табады, сондай-ақ зерттеулер реалистік, либералдық, конструктивтік және гибридтік тәсілдер арқылы жүзеге асады. Мұндай теориялық әралуандылық су факторы табиғатының бір мезетте стратегиялық ресурс ретінде және институционалды серіктестіктің пәні ретінде көрініс табады. Су мынадай терминдермен анықталады, мысалы, гидросаясат (су геосаясаты), су дипломатиясы (су мәселесі бойынша екіжақты не көпжақты келіссөздер) және су қауіпсіздігі (ресурстарды басқару мен мемлекеттік қауіпсіздік мәселелеріне қатысты). Виртуалды су - халықаралық сауда арқылы су ресурстарымен жанама алмасу секілді жаңа концессиялар да қалыптасып кеткен дәстүрлі ұғымдарды кеңейтеді де трансшекаралық ресурстарды басқаруда сауда ағындарын тұрақтандыру үшін су дипломатиясы өзгеріске ұшырайды. Зерттеу аймағы 1990 ж. бері бастау алған су мәселесі үшін болған соғыстардан пайда болған даулы мәселелерден бүгінгі өркениетті уақытқа дейін эволюцияға ұшырап, су қақтығыс емес, ынтымақтастық құралы ретінде көрініс тауып келеді. Халықаралық қатынастарға судың мәні біртекті сипатта ықпал етпейді, тек жүйелі түрде контекстке тәуелді болады. Жаһандық деңгейде ұлы державалар арасында су проблемасы қауіпсіздіктің дәстүрлі проблемаларынан қарағанда аса маңызды мәселе ретінде қарастырыла бермейді және кейбір куәландырылған деректерге сүйенсек, «алпауыт державалар арасында су конфронтация себебі болуы екіталай» делінеді. Алайда аймақтық деңгейде ұсақ және орта деңгейлі державалар үшін әсіресе орналасқан жері құрғақшылық басым аумақтарда

– су мемлекеттік қауіпсіздікке, экономикалық дамуға және мемлекеттің тұрақты өмір сүруіне аса маңызды ықпал етуші фактор болып табылады. Су рөлін анықтаушы контекстік факторлар деп гидроклиматтық шарттарды (су тапшылығын, құбылмалығын), әлеуметтік - экономикалық факторларды (халықтың тығыз орналасуын, даму деңгейін), саяси факторларды (режимнің түрін, институционалды потенциалын) және географиялық факторларды (жағалау территориясындағы су бассейндерінің сипаттамасын) жатқызуға болады. Берілген деректерге сүйенсек, түрлі теориялық концепциялар су ресурстары динамикасының да әр түрлі аспектілерін анықтайды: реализм стратегиялық құндылық пен биліктің асимметриясы басымдық алатын тәртіпті түсіндірсе, либерализм институттардың тиімділігі мен ынтымақтастық модельдерінен хабар береді, ал конструктивизм су мәселесін әлеуметтік сипат пен оның даму концепциялары тұрғысынан көрсетеді.

Тірек сөздер: халықаралық қатынастар теориясы, су факторы, гидросаясат, су дипломатиясы, су қауіпсіздігі, тұрақты даму, халықаралық қатынастар, ынтымақтастық, аймақтық тұрақтылық

Кіріспе

Су теориясының контекстке деген мұндай тәуелділігі әмбебап теориялардың бәрін жоққа шығарып, сонымен қатар халықаралық қатынастардағы су рөлі анықтамасын беретін кезде көптеген факторлардың интеграциясын да қолдап отырады.

Гидросаясат зерттеуінің теориялық ландшафтысы ретінде халықаралық қатынастарда ғалымдардың су рөлінің теориясын әртүрлілікпен концепциялайтынын анықтайды. Алғаш ғалым Э. Андерсон реализмді жанама түрде қолдану арқылы су мәселесіндегі стратегиялық ресурс пен ресурстардың геосаясатына басымдық берді [1]. Аса анық теориялық дамуды халықаралық қатынастардың жасанды құралдарын гидросаясат бойынша әдебиеттерде қолдануын қатаң сынай отыра, конструктивизмді ең ұтымды балама әсіресе оның ішінде секьюритизация теориясының потенциалын ерекше атап өтеді. Мұндай конструктивизмдік тәсіл су ресурстарымен байланысты мемлекетаралық қарым-қатынастардың нәзік ұғымдарын түсіну үшін антидетерменизм мен адами іс-әрекеттердің икемділігіне баса назар аударады.

Реалистік тәсілдерге келер болсақ, атап айтқанда неореализм теориясы зерттеу жұмыстарының ішінде алдыңғы қатарды алады. Ғалымдардың мұндай көзқарасы өз талдауларында неореалистік теорияны халықаралық қатынастардың шоқ жұлдыздарының концепциясымен және неоинституционализммен сәйкестендіріп, құрамына конструктивистік теория мен әлеуметтік конструктивизмді кіргізіп жібереді. Зерттеу барысында бірқатар ғалымдар бастаған топ та тура солай реалистік парадигманы өз еңбектерінің неореалистік интерпретациясында Еуроодақ мемлекеттерінің мысалында көрсетіп, су ресурстары динамикасына ықпал

етуші мемлекеттерді ең негізгі субъектілер ретінде қарастырады [2].

Халықаралық қатынастар теориясындағы су факторы гидроклиматтық, әлеуметтік-экономикалық, саяси шарттардың ықпалы бар сумен байланысты халықаралық қатынастар гидроклиматтық өзгермелі әрі халықтың тығыздығы құрғақ және субгумидті бассейндерде қатты әсер ететін болса, ал әлеуметтік-экономикалық пен саяси факторлар маңыздырақ болатын аймақ ол ылғалды бассейндерде орнығады деген концепциясын байқаймыз. Сонымен қатар, гибридік тәсілдер аталмыш аумақта дамушы тенденцияға айналып келе жатыр. Мұндай теориямен синтезделген реализм, либерализм, конструктивизм интеграцияланып, бұл тәсілдерді жүйелі анализ, салыстырмалы-тарихи анализ бен құрылымдық-функционалды анализдер ретінде жүзеге асырды. Осылайша халықаралық қатынастар теориясында конструктивизмді жанама түрде қолданып, халықаралық сауда мен дипломатияны виртуалды су арқылы түрлендіріп, халықаралық қатынастар теориясын экологиялық әрі экономикалық перспективалармен біріктіреді. Гибридік либеральді-конструктивистік су ресурстарымен байланыстырып халықаралық қатынастар саласының институционалдық механизмдері мен серіктестікке баса назар аудара отыра жаңа зерттеу жүйесін жасауға болады. Ғалымдар су дипломатиясын динамикалық процесс ретінде халықаралық серіктестікте жаңа модель қалыптастыратын «халықаралық ынтымақтастықтың құраушысы және тұрақты дамудың негізгі мақсатына қол жеткізетін шешуші түсінікке ие» деп атайды [3]. Кейбір зерттеулерде негізгі басымдық теориялық негізге емес, методологиялық инновацияларға беріледі. Пәнаралық тәсілмен ұштасқан саяси және экологиялық фактормен синтезделген статистикалық анализдегі ағаш классификациясының көпшаралы моделі кеңінен қолданады. Деректер жайлы сапалық түсінікпен сандық аналитикалық мәлімдерді біріктіріп құрылым жасауға болады, алайда халықаралық қатынастардың негізгі теориясы анық емес болып қалады. Теориялық алуандылық халықаралық қатынастардағы су теориясының ұтымды түсінігі үшін бітпейтін дауға ие. Зерттеу барысында қол жеткізген теорияларымыздың бірі халықаралық қатынастардың негізгі теориясы мемлекетаралық қатынастардың су стратегиясы жайлы көпқырлы түсінігі тым қатал әрі тым тар деп теориялық консенсусқа қол жеткізуде қиындықтары бар екендігін байқадық. Осы тұста реалистік, либералистік, конструктивтік тәсілдердің гидридті және пәнаралық құрылымдармен қатар қолданылуы – жаһандық саясатта судың көпсипатты табиғатының қиындығын еңсеруге тырысып, әлі де өзіндік теориялық негіздемесінің дамыту үстінде екендігін байқауға болады.

Халықаралық қатынастар саласындағы су концептуализациясы үлкен айырмашылығы бар анықтамасы мен қолданылу аясында өзара байланысқан бірнеше терминдерге баса назар аударады. Гидросаят - негізінен фундаменталды түсінік, «судың гидросаясаты» немесе «су саясаты» деген кең мағынаға ие. Бұл ұғым су ресурстарын басқару мен халықаралық

қатынастардың байланысы дегенді білдіреді және күннен-күнге ұлттық әрі халықаралық қауіпсіздік үшін аса маңызды салаға айналып келе жатыр.

Су дипломатиясы түсінігі кілт ұғым ретінде ерекше назар аудартады. Су дипломатиясын су проблемасын шешу бағытында түрлі қатысушылардың ынтымақтастығын айқындай отыра су мәселесі мен жағалау елдері арасындағы қайшылықтарды реттеу үшін жүргізілетін екіжақты немесе көпжақты дипломатия дейміз. Алайда зерттеу жұмысында сонымен қатар су дипломатиясы жайлы ортақ түсінік жоқ, су мәселесі шеңберіндегі іс-әрекеттер ереже бойынша өзінің ауқымымен және бағытымен ерекшеленеді.

Материалдар мен әдістер сипаттамасы

Су қауіпсіздігі мемлекеттік қауіпсіздіктің анағұрлым кең проблемаларымен байланысты концепция ретінде қарастырылады. Су ресурстарын басқару мен қорғауды ұлттық деңгейдегі су қауіпсіздігін ұлттық проблема ретінде сипаттауға негіз бар. Ғалымдар гидросаясатты «халықаралық даулар бойынша ортақ су жүйесіндегі тәуекел» және тұрақтылықты «ортақ су жүйелеріндегі өзгерістердің бейімделуге қабілеті» деп береді [4]. Бұл концептуализация су қақтығыстарын жұмсартатын факторлар секілді келісімшарттардан тұратын институционалды механизмдерге баса назар аударып, ал оның қолдану саласы мен шекарасы халықаралық қатынастармен және трансшекаралық су ресурстарын басқарумен байланысты. Су қауіпсіздігін әр мемлекеттің өз ішінде және көршілес елдермен бірігіп басқарылатын су ресурстарын реттеуге тәуелді деп мемлекеттік қауіпсіздікпен байланыстыруға да болады. Десе де су факторын құрылымдық шектеулері бар және оның бөлінбес бөлшегі болып шаруашылық сипаттағы азық-түлік, энергетика, биоқауіпсіздік секілді қажеттіліктерді де айтуға болады. Халықаралық қатынастардағы судың дәстүрлі мәнін кеңейтетін жаңа немесе дамушы концептуалды шеңберлерді анықтайтын бірнеше зерттеулер бар. Ғалымдар сумен байланысты концепциялар қақтығысқа ғана бағытталған тым тар терминологиядан бұдан ары кең шеңберге қалай эволюцияланғанын талқылайды [5]. Бұл ғылыми сипаттама көп зерттеу жұмыстарында көрініс табады, сонымен қатар, судың бір мезгілде қақтығыстардың қозғаушы күші ретінде де, серіктестікке апаратын фактор ретінде де көріне беретін қабілеті бар болса, аталмыш қос рөлдерді талдау моделі шеңберінде де бар деп қарастыруға болады. Мұндай эволюцияға су соғыстарынан «халықаралық қақтығыстар», «ұлттық қақтығыстар» деген жалпылама терминдерге ауысып, сонымен қатар қақтығыстар мен қысымды төмендету үшін «виртуалды су» және «су іздері» терминдері жаңа шеңберлерге кіреді. Сондай-ақ, зерттеу жұмысында қоғамның дамуы үшін мәдени және діни контексті ескере отырып, су рөлі және оның салдарына халықаралық қатынастар бағытындағы этикалық фактор да әсер ететіне көз жеткізуге болады. Виртуалды су концепциясы соңғы кезде маңызды теориялық дамудың маңызын көрсетеді. Виртуалды

суды халықаралық сауда арқылы жанама түрде су ресурстарымен алмасу деп анықтап, үш категорияға бөледі: жасыл су (жаңбыр суы), көк су (суармалы жерүсті мен жерасты сулары), сұр су (улы заттарды сұйылтуға арналған су). Бұл концепция су дипломатиясының ықпал ету аймағын сауда көздерімен трансшекаралық су ресурстарынан виртуалды су ағындарын басқаруға дейін кеңейтіп трансформациядан өткізеді және осылайша мемлекеттер арасында өзара тәуелсіздіктің жаңа формасын жасап шығарады [6].

«Су факторы» концептуализациясының өзі контекстегі түрлі зерттеулерде шектеулі жанама түсінікке ие. Суды құрғақ аймақтардағы саяси және стратегиялық маңызы бар фактор деп қарастырамыз. Су факторында су ресурстарының өзіндік ерекше, мысалы өмірде қасиеттері, жетіспеушілігі мен теңсіз бөлу секілді аса маңызға ие қабілеті бар. Су факторын «ішкі су мәселелері халықаралық қақтығыстар мен ынтымақтастыққа ықпал ететін ұлттық та, халықаралық та аспектілерден тұрады» деп есептейтін ғылыми дәлелдер бар [7]. Мұндай кеңістіктік дифференциацияның халықаралық қатынастардағы судың концептуалды шекараларын географиялық және климаттық контексттің тәуелділігіне қарай едәуір айырмашылықтары. Су халықаралық қатынастарда бір-біріне қарама-қайшы көптеген рөлдерді де атқарады, сондай-ақ, ол ынтымақтастыққа әсер ететін қақтығыстардың қозғаушы күші мен факторларын тудыратын қауіпсіздік проблемалары ретінде де қатар көрініс таба береді. Судың қос сипатты табиғатын айқындай келе, оны соғыстың құралы және ынтымақтастықтың потенциалды қаруы ретінде қызмет атқарады деп тануға да болады.

Нәтижелер және талқылау

Су қауіпсіздік мәселесінің көзі ретінде үнемі назардың ортасында тұрады. Су факторы мәніндегі секьюритизация теориясын потенциалды қауіпсіздік проблемасы ретінде алуға болады. Суды ұлттық қауіпсіздік мәселесі және стратегиялық маңызды нәрсе деп сипаттап, суды мұнай мен қымбат минералдар секілді геосаяси маңызбен салыстыра қарастырамыз. Зерттеу кезінде суды «экономикалық қарым-қатынастарды басқаратын инструмент пен қауіпсіздік мәселесі» деп оның рөлін ұлттық қауіпсіздік стратегиялары мен халықаралық саудадағы рөліне баса назар аударылады [8]. Бұл теориядан шығатын қорытынды сумен қарым-қатынастың кооперативтік аспектілерін анық байқаймыз. Су бірінші кезекте ынтымақтастыққа ықпал етеді, бірақ сондай-ақ, азайып бара жатқан көлемі мен инфрақұрылымына байланысты қақтығыстар туғызуы мүмкін. Демек су рөлін мемлекеттік қауіпсіздікке, экономикалық даму мен мемлекеттік қызметке әсер етуші қақтығыс факторын ынтымақтастық пен қауіпсіздік мәселелеріне ықпал ететін фактор деп қарастыруға толық негіз бар. Судың ықпалы халықаралық қатынастардағы бірнеше өлшемде көрініс табады. Сан жағынан «ауыл шаруашылығы судың виртуалды саудасын кең көлемде бөліп әлемдік тұтқы судың 70% қорын тұтынады» деп судың

жаһандық экономикалық қатынастардағы маңызды рөліне назар аударатын ғылыми деректер бар [9]. Су теориясының классификациялық модель факторларына сүйенген сумен байланысты бассейндердің үштен екісін оның халықаралық қатынастардағы суға қатысты мәнін гидроклиматтық, әлеуметтік- экономикалық, саяси шарттармен дұрыс болжайды. Ендеше әлемдегі теңсіздіктің күн санап өсуіне байланысты қауіпсіздіктің жаһандық архитектурасындағы судың маңызды ықпалын ерекше атап өтуге, сонымен қатар су халықаралық өмірдің фундаменталды элементі болып табылады және тұрақты дамудың мақсатына жету үшін шешуші мағынаға ие екендігіне күмән жоқ. Әсіресе жер шарының 40 пайызын алып жатқан ортақ су бассейндері бар аймақтарда «суға қатысты проблемалардың өзектілігі халықтың өсуімен қатар арта береді» [10]. Судың мемлекеттік қауіпсіздікке, экономикалық даму мен мемлекеттің функциясына әсер ететіне дәлелдерді негізге алсақ, судың жетіспеушілігі мен оның теңсіз бөлінуінің нәтижесі қақтығыстарға да, ынтымақтастыққа да әкелуі мүмкін. Зерттеу жұмысында мемлекеттік қауіпсіздік су ресурстарын қадағалауға байланысты деп баса көрсетіп, су халықаралық қатынастардағы мемлекеттің қауіпсіздігі мен дамуына керек критикалық фактор деп толыққанды есептеуімізге болады.

Халықаралық қатынастардағы суға қатысты өзге де факторлар су алып державалар арасындағы қақтығыстың негізгі себебі бола алмайды алайда орта және шағын державалар үшін аса үлкен маңызға ие деген сыни перспектива да жоқ емес [11]. Судың маңызы әрине, айқын, алайда территориялық даулар мен ұлы державалар арасындағы бақталастық секілді аса маңызды емес, дегенмен де халықаралық қатынастардағы адамзат дамуының индексіне, энергия өндірілуіне, азық-түлік қауіпсіздігіне әсер етеді деп есептейміз.

Географиялық контекстке байланысты судың мәні ауыса береді де, гидроклиматтық өзгерістер мен халықтың тығыздығы құрғақ және субылғалды аймақтарда маңыздырақ ықпал етсе, әлеуметтік-экономикалық пен саяси факторлар ылғалды аймақтарда маңыздырақ болады. Алайдағалым Шим Йоффе «ешқандай көрсеткіш: климат, судың дефициті, мемлекеттің құрылымның типі, ауыл шаруашылығы мен энергетика үшін суға деген тәуелділік те ешбір ынтымақтастыққа не қақтығысқа ықпал ете алмайды» деп қарсы пікір білдіреді [12]. Саяси режимнің типтері мен институционалды потенциалы су мәселесінде ең маңызды өлшемдердің бірі болып табылады. Институционалды потенциал, режим типі саяси факторларды трансшекаралық сулар контекстінде халықаралық құқық саласы да әлі даму үстінде екенін байқаймыз. Т.К. Калелова «мемлекеттік қауіпсіздік көрші мемлекеттермен су ресурстарын басқару ісі бойынша қадағалауға тәуелді» дей келе «су заңнамасымен сәйкес басқарылу халықаралық су қатынастарына ықпал етеді» деп жазады [13]. Осылайша неореалистік интерпретациядағы реалистік парадигманы алып ойыншылардың кіші және орташа державаларға деген жеке мүдделерінің жоқтығынан туындайды.

«Институционалды потенциал, режим типі» терминдерін әртүрлі географиялық ауқымда су ресурстарымен өзара әрекеттесетін факторлар ретінде көреміз. Аталмыш терминдер маңызды факторлар, алайда су ресурстары жөніндегі қақтығыстар мен ынтымақтастықты түсінліріп бере алатын жеткілікті фактор емес. Зерттеу жұмысында ерекше ықпал етуші саяси-институционалды факторлар болып су бассейндеріндегі жылдам әрі экстремалды физикалық немесе институционалды өзгерістер, мысалы тұщы су бойынша келісімдердің институционалды механизмдерінің эволюциясын деп айтуға болады.

Бассейндердің сипаттамасы мен жағалау елдерінің қарым-қатынасы географиялық маңызды факторлар болып табылады. Траншекаралық қадағалау кезінде су бассейндеріне саяси картаны байлау халықаралық су ресурстарын басқаруда географиялық қиындықтарға әкеледі дейді.

Жағалау елдері арасындағы бассейндер сипаттамасы (мысалы ірі плотиналар, бассейндерді интернационализациялау) географиялық фактор ретінде қарастырылып, су қақтығыстары жәгн ынтымақтастықпен байланысты. Бассейндердің физикалық инфрақұрылымы әсіресе, ірі плотиналар қайталанатын географиялық фактор ретінде анықталады да, жағалау елдері арасындағы қақтығыстарды тудырып немесе күшейтіп жібереді.

Халықаралық қатынастардағы судың концептуалды эволюциясы соңғы онжылдықта маңызды прогреске ие болды. Негізгі терминдердің тарихи шығу тегін зерттей келе, «превентивті дипломатия» термині 1992 ж. Бутроса Бутрос-Галидің баяндамасынан соң кең қолданысқа енді, алайда алдын-алу бейбітшілік операциялары 1982 жылы қалыптасқан болатын [14].

Мысалы «нақты бассейндер, Тигр мен Евфрат және Иордания халықаралық су проблемасындағы Ресейдің рөлін» халықаралық қатынастарды қалыптастыратын географиялық фактор деп береді. «Түркия, Иран, Ирак арасындағы су бассейндеріне қатысты кикілжің» қарастылып жатқан аймақта су ресурстары динамикасын түсінуге бағытталатын кілт фактор деп анықтайды [15]. Дегенмен трансшекаралық су ресурстары, сауда нәтижесінде пайда болған виртуалды су ағындары географиялық өлшем ретінде дәстүрлі территориялық шекаралардың шеңберінен шығып кетеді.

Тарихи кезеңдер мен үнемі өзгермелі жағдайлар уақытша маңызды факторларды туғызады. Өзгермелі халықаралық тәртіп пен тарихи кезең уақытша контекст секілді судың стратегиялық мәніне әсер етеді. Теориялық тәсілдердің эволюциясын, қауіпсіздіктің келешек салдарын уақытша өлшемдері халықаралық қатынастардағы су ресурстарын түсінуге ықпал етеді. Ал жаһандық су дабылынан кіші және орташа державалардың қиындықтарына ауысуын уақытша маңызды алға жылжу деп тани аламыз. Экономикалық қатынастардың жаһандануы заманауи су дипломатиясын қалыптастыратын уақытша фактор.

«Су соғыстары» термині алғаш 1985 жылы су ресурстары үшін болған қарулы шайқастарға алаңдаушылықтан пайда болған еді. Құжаттарда судың маңызы «Таяу Шығыстағы Құнарлы Жарты Ай (Fertile Crescent) деп аталатын жер жырту мен суармалы шаруашылық аймағында алғаш пайда болды [16]. Бұл су қатынастарының тарихи тамыры тереңге кеткенін көрсетеді. Алайда зерттеу жұмысында сонымен қатар, трансшекаралық су бассейндеріне қатысты халықаралық құқық мәселелесі әлі де даму кезеңінде тұр, осы тұжырым арқылы су қатынасының құқықтық және концептуалды шеңберлерінің эволюциясының жалғасын тауып жатқандығына куәландырады. Халықаралық тәртіптің өзгеруі аясында геосаяси ресурстарды зерттеу алға жылжу шарттарын көрсетіп мұнай мен минералдар секілді аса маңызды стратегия екендігін айқындайды.

Гидросаясатты «халықаралық қатынастардың бір тармағы» халықаралық қатынастар құралдарының жанама құралдарын қолдануын теориялық зерттеудің тікелей бағыты деуге толық негіз бар. Реализм мен либерализмді дәстүрлі түрде бөлу халықаралық қатынастар теориясының қатал тәсілдерінен жан-жақты перспективаларға: адами іс-әрекетке фокус қою мен конструктивизм арқылы детерменизмге әкеледі. Конструктивизмді ұсынудың балама тәсіл ретінде және секьюритизация теориясы тұрғысынан да болашағы зор бағыт ретінде маңызды дамуы бар сала.

Суға қатысты қақтығыстардың түсінігі едәуір өзгеріске ұшырап келеді. Бұл мәселеде алға жылжу бар екенін потенциалды қарулы қақтығыстардан гуманитарлы аспектілер мен экономикалық ынтымақтастыққа ауысқанынан байқай аламыз. «Су соғысы» мен «көк мұнай» концепциясы 1990 жылы жаһандық су дабылынан кейін пайда болып, ол туралы түсінік былай өзгерді «су енді қақтығыстың тікелей себепшісі емес, онсыз да бар қақтығысты күшейтіп жіберетін фактор» деп анықталады [17].

Суды құрылымдық шектеу мен азық-түлік, энергетикалық әлеует, биоқауіпсіздіктің бөлінбес бөлшегі ретінде мойындау – су мәселесі маңызына жаңа дем береді. Болашақ бағыттарға су бағыттары секьюритизациясы мен оның сыртқы саяси актив ретінде потенциалды құнын енгізуге болады.

Осы мәселеде тағы бір прогресті көрсететін теория «су қақтығыстары мен ынтымақтастық саласында мемлекетаралық және мемлекетішілік перспективалардың интеграциясын» айтуға болады. Бұл халықаралық су өзара әрекеттестігінде маңызды фактор ретінде ішкі су оқиғаларында алға жылжу бар деген сөз. Сыртқы және ішкі өзара әрекеттесуде байланыстарды бағалау үшін аналитикалық шеңберлерді жасау концепциялардың пайда болуымен методологиялық прогресс жасап, су оқиғаларына қатысты интеграцияны кең аймаққа, яғни саяси және тарихи контекстке әкеле жатыр. Халықаралық қатынастарда су ресурстарына арналған бірнеше жаңа концептуалды шеңберлер пайда болды. Мысалы виртуалды су концепциясын халықаралық сауда түсінігін радикалды түрде су ресурстарымен жанама алмасу деп түсінуге келеді. Демек су дипломатиясы концепциясын

трансформациялау арқылы оның фокусын трансшекаралық су ресурстарын халықаралық сауда арқылы виртуалды су ағындарын қадағалаудан мемлекетаралық қарым-қатынастың жаңа формасын қалыптастырып, сәйкес дипломатиялық механизмдердің дамуын талап етуге дейін көрсетуге болады.

«Виртуалды су», «су ізі» деген концепциялар қақтығыстарды шешуде жаңа тұжырымдамаларға жол беру үшін енгізіледі [18]. «Экологиялық қауіпсіздік пен тұрақты даму» концепцияларының болашақ интеграциясы «жасыл өсім», «шектеулі Жер» деген жаңа терминдер мен аймақтарды қалыптастырады. Су мәселесін қарастыруда дамуды қақтығыс құралы ретінде оның ынтымақтастық пен дипломатиясындағы рөлін мойындау жаңа тұжырымдамалармен қатар су тұрақты даму мен бейбітшіліктің стратегиялық құралы, су дипломатиясында біртұтас басқару жүйесіне қол жеткізетін маңызы бар.

Қақтығыстарды түсінуден ынтымақтастыққа дейінгі сан, сапа, су ресурстарын басқару мен гидроэнергетика сияқты ауқымды мөлшермен сипатталады. Ендігі қақтығыстар сан мен инфрақұрылымға негізделген, ал жаңа жағдайлар келісімшарттар сияқты институционалды механизмдерді қолдану арқылы қақтығысты жұмсарту үшін кілт рөл ойнайды. Халықаралық қатынастардағы су мәнінің рөлін бірнеше белгілі ғалымдар концептуалды тұрғыда эволюция жасап шығарды. А.Кржимовский концептуалды даму енгізген Аарон Вольф, Сюзанн Шмайер и Ларри Сасскинді атап көрсетеді. А.Б. Лихачева Дж. Калпакианның еңбектерін су проблемасын терең түсіну үшін қолданады. Аталмыш ғалымдар су ұғымын эмпирикалық зерттеулер, теориялық инновациялар, виртуалды су мен су ізі сияқты жаңа аналитикалық концепцияларды жасау арқылы зерттеді [19]. Зерттеулердің эмпирикалық негізі гидросаясат аймағында маңызды деңгейде нақты аймақтық мысалдарға сүйенеді. Су теориясы тарихын зерттеу барысында Тигр мен Евфрат бассейніне ерекше назар аударылатынын байқадық. Бұл өзен бассейнін негізгі мысал ретінде алып, су рөлін қару ретінде де, ынтымақтастық құралы ретінде де сипаттап, Түркия, Ирак пен Сирия арасындағы қарым-қатынасты сондай-ақ, оларға қатысушы ретінде Иран мен АҚШ мемлекеттері қатысады. Тигр мен Евфрат бассейндерін су қарым-қатынастарына деген алаңдаушылықты туғызатын дәстүрлі тұрғыдағы мысал ретінде алуға болады. Евфрат халықаралық су қақтығыстарын туғызушы ірі өзен бассейндерінің бірі ғана, алайда оны анықтаушы.

Өзге де маңызды өзен жүйелерінің ішінде Ніл, Үнді, Иордан, Амур және Ертіс туралы да зерттеледі. Орталық Азияны БҰҰ –ның превентивті дипломатиясы жүзеге асқан аймақ. Сонымен қатар, Амур өзеніндегі Ресей-Қытай қарым-қатынастарына жіті қарастырып, Ертіс көпұлтты өзен жүйесіне кіретін Моңғолия, Қытай, Қазақстан мен Ресей елдеріне келешектегі зерттеу барысында жекелей тоқталуға болады.

Берілген тақырыптық зерттеулер су дипломатиясындағы әрекеттестік-

тің түрлі типін анықтайды. Ынтымақтастықтың мысалы ретінде Тигр мен Евфрат аймағындағы Ортақ Техникалық Комитет пен Стратегиялық Ынтымақтастық бойынша Кеңесті айтуға болады, сонымен қатар Бразилия мен Парагвай арасындағы Итайпа плотинасын ортақ су басқаруындағы сәтті жоба ретінде мысалға келтіруге болады. Тұщы сулар бойынша халықаралық қатынастарда басым көпшілігі кооперативті сипатқа ие деп сан, сапа, су ресурстарын қадағалау мен гидроэнергетиканы көрсетеміз.

Қақтығыстардың көрінуі бір-бірінен айтарлықтай айырмашылыққа әкеледі. Тигр мен Евфратта су жетіспеушілігі мен ИГИЛ-дің суды әскери мақсатта қолдануының өзі су қақтығыстарының айқын мысалы. Эфиопиядағы құрылыс Ұлы Эфиопиялық плотинаның құрылысы көрші мемлекеттермен қарым-қатынасты шиеленістіріп жіберді. Зерттеу жұмысында сонымен қатар 2020 жылы Израиль су құбыры компанияларына жасалған кибер шабуыл мысалы су инфрақұрылымы үлкен қақтығыстарға себеп бола алатынын көрсетуге болады. Суға қатысты өзара әрекеттестікті екіжақты, көпжақты келіссөздер қайшылықтарды бейбіт жолмен шешу, трансшекаралық қадағалау деп санаймыз. Қақтығыстар ереже бойынша сан мен инфрақұрылымға бағытталған, сондай-ақ, су қақтығыстарының индикаторы болып жылдам физикалық және институционалды өзгерістер және келісімдердің рөлі ойнайды.

Халықаралық қатынастардағы су рөлін анықтап беретін бірнеше тарихи оқиғалар бар. Мысалы 2003 жылы АҚШ-тың Иракқа басып кіруі мен 2011 жылы сириялық революция Тигр мен Евфрат өзен бассейндеріндегі су ресурстары динамикасына айтарлықтай ықпал етті. 1948 бен 1999 жж. аралығындағы жарты ғасырлық су қақтығыстарының перспективасы мен ынтымақтастық моделін ашып берген тарихи инцидент.

Аталмыш оқиғалардың уақыт ауқымы да түрлі кезеңдерге сәйкес келеді: кейбір ғалымдар заманауи оқиғаларға назар аударса, келесі бір ғалымдар тобы ұзақ тарихи тізбегі бар оқиғаларды мысалға жиі келтіреді.

Жалпылама атауды қажет ететін тағы бір маңызды проблема судың ықпал ету аймағын бағалаудағы қарама-қайшылықтардан туады. Су мәселесі жылдан-жылға жаһандық қауіпсіздік саласында маңызды факторға айналып, оның фундаменталды рөлі кедейлікпен күресте сөзсіз маңызды, бірақ өзге де территориялық даулар мен алып державалар арасындағы қақтығыс сияқты аса маңызды емес. Дәл осы тұжырымды ешқандай жекелей көрсеткіш, оның ішінде климат, судың жетіспеушілігі, үкіметтің типі, ауылшаруашылығы не энергетикаға арналған суға тәуелділік те ешбір не қақтығысты не серіктестікті ақтай алмайды деп қарама-қайшы пікір көрсетуге де негіз бар.

Мұндай қарама-қайшы көзқарастар кеңістіктік және уақыттың ауқымымен ғана шешіледі. Жаһандық деңгейде қауіпсіздіктің қалыптасып қалған дәстүрлі проблемаларының жанында алып державалардың арасында су аса маңызды емес фактор болып көрінеді. Мысалы болжамдарға

қарамастан 1990 жылғы әлемдік оқиғалар кезінде су қақтығыстың басты себепкері болған жоқ және бола алуы да күмәнді. Қытай мен Ресей сынды алып державалар су мәселесін дипломатиялық жолмен жоғары деңгейдегі қақтығыс эскалациясына жеткізбей шешіп тастайды.

Алайда аймақтық деңгейде орташа және шағын державалар үшін су анағұрлым маңызды фактор болып қала бермек. Мысалы Тигр мен Евфрат өзен бассейндеріндегі су мәселесі ауыл шаруашылығы, күнкөріс құралы, халықтың өсуі Түркия, Иран, Ирак, Сирия мемлекеттері арасында күрделі келіссөздерге әкеліп жатыр. Су ұлттық деңгейде мемлекеттік қауіпсіздікке, экономикалық дамуға, мемлекеттің қызмет етіп тұруына ықпал етеді. Осылайша ықпал ету аймағы мына нәрселерге тәуелді:

Талдаудың ауқымына: жаһандық саясат аймақтық субжүйелерге қарсы, екіжақты келісімге қарсы;

Даму деңгейіне: жалпы ішкі өнімі, өмір сүру деңгейі, экономикасы диферсификацияланған елдер суға және ауылшаруашылығына тәуелді дамушы елдерге қарсы;

Физикалық контент: судың жетіспеушілігі өткір сезілетін құрғақ аймақтар ылғалды аймақтарға қарсы;

Уақыт горизонты: қысқа мерзімді дипломатиялық келісімдер ұзақмерзімді даму траекториясына қарсы.

Бұл ғылыми зерттеу мақаласында қолданылған деректер кешенді сипатқа ие болып, талдау барысында хронологиялық, аналитикалық және салыстырмалы әдістер пайдаланылды.

Хронологиялық әдіс өткен мен қазіргі кезеңдегі су дипломатиясы мен гидросаясат эволюциясын уақыттық ретпен қарастыруға мүмкіндік берді. Су факторы теориясының эволюциясын, оның тарихи даму кезеңдері мен ғылыми көзқарастардағы өзгерістерін дәйекті түрде сипаттауға септігін тигізді.

Аналитикалық әдіс халықаралық қатынастар теориялары мен су факторы арасындағы өзара байланыстарды нақты контекст ішінде талдауға бағытталды. Сондай-ақ, қауіпсіздік проблемаларының саяси, экономикалық және институционалдық құрылымдармен өзара байланысын жүйелі түрде талдауға бағытталды.

Салыстырмалы әдіс әртүрлі аймақтар, салалар мен мемлекеттердегі су саясатының ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен бірге контенттік және құрылымдық талдау элементтері қолданылып, су ресурстары мәселесінің ғылыми әдебиеттегі интерпретациясына кешенді баға берілді. Зерттеу барысында теориялық модельдер мен эмпирикалық деректерді өзара интеграциялау ғылыми нәтижелердің нақтылығын арттырды.

Аталған әдістердің үйлесімді қолданылуы зерттеудің теориялық тұжырымдамаларын тереңдете түсіп, су факторының халықаралық қатынастардағы маңызын жүйелі түрде ашуға жағдай жасады.

Төменде жүргізілген SWOT-талдау халықаралық қатынастар теориялары негізінде су факторын зерттеудің негізгі қорытындыларын жүйелеуге және нақтылауға мүмкіндік береді. Берілген талдау мақаладағы теориялық тұжырымдардың қисынды жалғасы ретінде қарастырылады.

Strengths (Күшті жақтары) Су факторы халықаралық қатынастарда: - Саяси, экономикалық, институционалдық сипатқа ие; - Реалистік, либералистік, конструктивтік тәсілдер кешенді түрде жүреді; - Гибридтік және пәнаралық тәсілдердің негізділігін дәлелдейді.	Weaknesses (Әлсіз жақтары) Су факторын зерттеуде: - Біртұтас әмбабап теория жоқ; - Теориялар шектеулігі суды тек қақтығыс не ынтымақтастық деп қарау; - Контекстке тәуілділік.
Opportunities (Мүмкіндіктер) Ғылыми дискурстың эволюциясын жасауға болады: - «Су соғыстары» концепциясын су дипломатиясы, виртуалды ұғымына көшу; - Эмпирикалық зерттеулерге кең аналитикалық әлеует бар.	Threats (Қайып-қатерлер) Су факторын түсіндіруде: - Саяси және институционалдық контекстке тым тәуелді; - Климаттың өзгеруі, су секьюритизациясы, билік ассиметриясы теориялық модельдер қолданылуын күрделендіреді; - Су халықаралық қатынастардың уақыты мен кеңістігіне тәуелді болып қалады.

Осылайша, SWOT-талдау берілген мақаланың негізгі қорытындыларын тереңдете отырып, зерттеудің теориялық және эмпирикалық бөліктері арасындағы әдіснамалық көпір қызметін атқарады. Аталған талдау су факторын ынтымақтастықтың да, әлеуетті қайшылықтардың да көзі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Ұсынылған талдаудың арқасында бірнеше критикалық бос кеңістіктер қалыптастып отыр. Біріншіден, судың физикалық жетіспеушілігі мен саяси қақтығыстар арасында теориялық негіз жеткіліксіз болып отыр. Алайда көп зерттеулерде су жетіспеушілігінің өзі қақтығыстың предикторы бола алмайды, оның салдары саяси, әлеуметтік, институционалдық факторлармен өзара әрекеттесіп барып ықпал етеді және оның өзі жүйелі талдауды қажет етеді. Зерттеу қорытындысы бойынша әртүрлі факторлар түрлі климаттық зоналарда орнығып біртұтас теория мүмкін болмай отыр, оның орнына өзіндік контекстік модель кейде саяси факторлардың басым болуы, кейде физикалық факторлардың басымдығы арқылы көрініс тауып отырады.

Екіншіден, биліктің су қатынастарын құру бойынша ассиметрия рөлі жіті қадағалауды талап етеді. Реалистік талдау нәтижесі жоғары ағыс пен төменгі ағыстардағы билік динамикасын көрсетеді, бірақ осы тұрғыда биліктің айырмашылығының келіссөздер нәтижесіне ықпалы, келісімдерді

сақтау, кооперативті немесе қақтығысты қарым-қатынастар жайлы аз ғана зерттеулер бар. Ортақ басқарудың кейбір жетістігіне қарамастан, тек биліктің ғана нәтижені түсіндіруге жеткіліксіз екендігін анық байқатып отыр.

Үшіншіден, қалыптасып келе жатқан виртуалды су ресурстарының концепциясы дәстүрлі гидросаясатпен интеграциялануды талап етеді. Егер су ауылшаруашылық тауарлары арқылы жанама түрде 2300 куб.метр көлемінде жылына саудаға түсіп жатса, онда бұл жағдай су жетіспеушілігінен зардап шегіп жатқан мемлекеттердің стратегиялық есептерін өзгертеді. Су қауіпсіздігі, азық-түлік қауіпсіздігі мен сауда саясаты виртуалды су ресурстары ағындарының дипломатиялық келіссөздері секілді әлі аяғына дейін толық зерттелмеген.

Төртіншіден, уақыт динамикасына жеткілікті назар аударылмаған. Бірқатар зерттеулерде климаттың өзгеруі мен дамып жатқан өзгермелі жағдайлар келешек проблемалар ретінде қиындықтар туғызады деп қарастырылады, алайда қоршаған ортаның тез өзгеруі серіктестіктен қақтығыс тудыруға немесе тұрақты жағдайда туындаған институционалды механизмдер қазіргі өсіп келе жатқан өзгермелі гидроклиматтық жағдайға бейімделе алмай жатқанын байқатады.

Осылайша, халықаралық қатынастардағы су факторы бірөлшемді ресурс емес, ол саяси, экономикалық және институционалдық контекстке тәуелді көпқырлы категория болып табылады. Бұл тұжырым одан ары эмпирикалық талдау жүргізуге теориялық негіз қалыптастырады.

Қорыта келгенде, зерттеулер белгілі бір аймақтар үшін географиялық бейімділіктің бар екендігін көрсетеді, әсіресе Таяу Шығыс елдері үшін ерекше назар ауарылады да, басқа ірі трансшекаралық аймақтардың мәселесі жеткілікті деңгейде қарастырылмайды. Соның нәтижесінде баса назар аударылған аймақтардағы зерттеу нәтижелері заңдылықтары басқа да ұқсас проблемасы бар елдерге бірдей ықпал ете ме, жоқ па деген түсініспеушілік қалыптасады. Оңтүстік Азия мен Оңтүстік Африканың Таяу Шығыстағы су мәселесі секілді зерттеліп келе жатқаны осы олқылықтарды түзеуге қарай келе жатқанын байқатады, алайда түрлі климаттық, саяси даму контекстіндегі жүйелі-салыстырмалы анализ теориялық дамуды шегелей түсетін еді.

ӘДЕБИЕТТЕР

[1] Anderson E. Water and Power: A Realist View of Hydropolitics. Monograph. London: Palgrave Macmillan. - 1992. p.245.

[2] Dinar Sh. Water, Security, Conflict, and Cooperation. Monograph. Cambridge University Press – Series on Environment & Security. – 2002. p.286.

[3] Julien E. Hydropolitics Is What Societies Make of It. Geopolitics of Water.- 2012. Scientific article, journal: Geopolitics of Water (Vol. 15, No. 3). - 2012.p.p.183–200.

[4] Popovich D. Comparative Analysis of Hydropolitical Regimes. Monograph. University of Belgrade Press. - 2020. p.212.

[5] Lapenko MV. Ekologičeskaja politika ES I úpravlenie vodnymi resýrsami v stranah Vostochnogo partnerstva. Scientific article, journal: Riga Political Studies Review (Vol. 8, No. 2). - 2020. pp.54–69.

[6] Stahl K., Wolff A. Hydro-climatology and Conflict Risk in Water Scarce Regions. International Water Resources Association. Scientific article, journal: International Journal of Water Resources Association (Vol. 47, No. 4). -2021. pp.369–385.

[7] Krzymowski A. European Union and Central Asia: Hydropolitical Perspectives. EUCAM Policy Centre, Warsaw.-2021. p.38.

[8] Giordano E., Wolf E. Hydropolitics and Cooperation: Global Patterns and Lessons. Monograph. MIT Press (Cambridge, MA). -2021.p.305.

[9] Bruma E., EU Water Diplomacy and Sustainable Governance. Scientific article, journal: European Policy Centre Review (Vol. 13, No. 2). -2021.pp. 22–36.

[10] Назарбаева С., Исаева А. Орталық Азиядағы су дипломатиясы және аймақтық қауіпсіздік. Ғылыми мақала, журнал: ҚазҰУ Хабаршысы . Саяси ғылымдар сериясы № 2 (75). Алматы. -2021.Б.91–104.

[11] Қалимолдаева З., Құдайбергенова Д. Орталық Азиядағы су қауіпсіздігі мәселелері: Ғылыми мақала, журнал: Eurasian Studies Review (№ 1). Астана.-2022. Б.15–27.

[12] Yoffe S., Giordano M., Wolf A. Indicators of Basins at Risk: Mapping Water Tension. Scientific article, journal: Journal of Environmental Policy and Law (Vol. 50, No. 3). -2022.pp. 145–158.

[13] Kalelova T.K., Sergazin Yu.F., Bolysbek M.A. Theoretical Aspects of Water Problem Research by Western Scientists. Scientific article, journal: Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University – Political Science Series № 4 (141). -2023. pp.51–66.

[14] Peyroz S. Hydropolitics in Central Asia: Between Sustainability and Rivalry. (EUCAM, Brussels). - 2023.p.42.

[15] Shlomi Dinar. Water Diplomacy in an Era of Climate Transition. Routledge. Monograph. London: Routledge.-2023. p.284.

[16] Қаукенова З. Орталық Азиядағы тұрақты су ресурстарын басқару. Монография. Алматы: ҚазҰПР баспасы. - 2024. Б.1–198.

[17] Likhacheva A.B. “Neither Water, nor War:”The Problem of Fresh Water in International Relations of the 21stCentury. Scientific article, journal: Journal of International Analytics (Vol. 15, No. 2). -2024.pp.77–95.

[18] Frolova E., Tsybulyak E. Virtual Water Trade and Global Environmental Interdependence. Scientific article, journal: European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations (Vol. 7, No. 1). - 2025.pp.112–129.

[19] Tsybulyak A. VirtualWater and the Transformation of Trade Relations. Monograph. Kyiv: National University Press.-2025. p.156.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОНЦЕПЦИИ ВОДНОГО ФАКТОРА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Ахан Г.Т.¹, *Нурсултанова Л.Н.²

^{1,*2}Международный Университет Астана, Астана, Казахстан

Аннотация. В статье представлен роль водного фактора в международных отношениях в рамках конкурентных парадигм, а также применение в исследовании реалистического, либерального, конструктивного и гибридного подходов. Такое теоретическое многообразие отражает многогранный характер водного фактора как стратегического ресурса и как субъекта институционального партнерства. Вода определяется в таких терминах, как гидрополитика (водная геополитика), водная дипломатия (двусторонние или многосторонние переговоры по водным вопросам) и водная безопасность (связанная с управлением ресурсами и вопросами государственной безопасности). Новые концепции, такие как «виртуальная вода», «косвенный обмен» водными ресурсами посредством международной торговли расширяют устоявшиеся традиционные представления и изменяют водную дипломатию для стабилизации торговых потоков в управлении трансграничными ресурсами. Область исследования эволюционировала от спорных вопросов, возникших в результате войн за воду с 1990-х годов, до современной цивилизации, где вода рассматривается как инструмент сотрудничества, а не конфликта. В международных отношениях значение воды не имеет единого характера, а систематически зависит от контекста. На глобальном уровне проблема воды не считается более важной для великих держав, чем традиционные проблемы безопасности, и, согласно некоторым данным, говорят, что «вода вряд ли станет причиной конфронтации между великими державами». Однако на региональном уровне для малых и средних держав, особенно расположенных в засушливых районах, вода является очень важным фактором, влияющим на государственную безопасность, экономическое развитие и устойчивое существование государства. Контекстуальные факторы, определяющие роль воды, включают гидроклиматические условия (дефицит воды, изменчивость), социально-экономические факторы (плотность населения, уровень развития), политические факторы (тип режима, институциональный потенциал) и географические факторы (характеристики водосборных бассейнов на прибрежной территории). На основе представленных данных различные теоретические концепции определяют различные аспекты динамики водных ресурсов: реализм объясняет порядок, в котором преобладают стратегическая ценность и асимметрия власти, либерализм указывает на эффективность институтов и моделей сотрудничества, а конструктивизм представляет проблему водных ресурсов с точки зрения ее социальной природы и концепций ее развития.

Ключевые слова: теория международных отношений, водный фактор,

гидрополитика, водная дипломатия, водная безопасность, устойчивое развитие, международные отношения, сотрудничество, региональная стабильность

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE CONCEPT OF THE WATER FACTOR AND ITS IMPORTANCE IN INTERNATIONAL RELATIONS

Akhan G.T.,¹ *Nursultanova L.N.²

^{1, *2} Astana International University, Astana, Kazakhstan

Abstract. This article presents the role of water factor in international relations within the framework of competitive paradigms, as well as the application of realistic, liberal, constructive, and hybrid approaches to research. This theoretical diversity reflects the multifaceted nature of water as a strategic resource, and a subject of institutional partnership. Water is defined in terms such as hydrogeopolitics (water geopolitics), water diplomacy (bilateral or multilateral negotiations on water issues), and water security (related to resource management and state security issues). New concepts, such as “virtual water”, the “indirect exchange” of water resources through international trade expand established traditional understandings and reshape water diplomacy to stabilize trade flows in transboundary resource management. The field of study has evolved from the contentious issues arising from the water wars of the 1990s to a modern civilization where water is seen as a tool for cooperation rather than conflict. In international relations, the significance of water is not uniform but systematically contextual. At the global level, water is not considered more important to great powers than traditional security concerns, and some argue that “water is unlikely to be a cause of confrontation between great powers.” However, at the regional level, for small and medium-sized powers, especially those located in arid regions, water is a critical factor influencing national security, economic development, and the sustainability of the state. Contextual factors determining the role of water include hydroclimatic conditions (water scarcity, variability), socioeconomic factors (population density, level of development), political factors (regime type, institutional capacity), and geographic factors (characteristics of coastal watersheds). Based on the presented data, different theoretical frameworks define different aspects of water resource dynamics: realism explains an order in which strategic value and power asymmetries prevail, liberalism emphasizes the effectiveness of institutions and models of cooperation, and constructivism presents the water resource problem in terms of its social nature and development concepts.

Keywords: theory of international relations, water factor, hydrogeopolitics, water diplomacy, water security, sustainable development, international relations, cooperation, regional stability

Мақала түсті / Статья поступила / Received: 23.02.2026.

Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted: 26.06.2026.

Авторлар туралы мәліметтер:

Ахан Гулнур Туймебайқызы - докторант, Астана Халықаралық Университеті, Астана қ., Қазақстан, ORCID ID 0009-0009-1207-4967, e-mail: gulnur.writer@gmail.com

Нұрсұлтанова Лазат Нұрбайқызы – т.ғ.д., қауымдастырылған профессор, Астана Халықаралық Университеті, Астана, Қазақстан, e-mail: 2012nura@bk.ru

Сведения об авторах:

Ахан Гулнур Туймебайқызы – докторант, Международный Университет Астана, Астана, Казахстан, ORCID ID 0009-0009-1207-4967, e-mail: gulnur.writer@gmail.com

Нурсултанова Лазат Нурбаевна – д.и.н., ассоциированный профессор, Международный Университет Астана, Астана, Казахстан, e-mail: 2012nura@bk.ru

Information about the authors:

Akhan Gulnur Tuymebaykyzy – PhD student, International University of Astana, Astana, ORCID ID 0009-0009-1207-4967, e-mail: gulnur.writer@gmail.com

Nursultanova Lazat Nurbayevna – d.h.s., associate professor, International University of Astana, Astana, e-mail: 2012nura@bk.ru